

INETUSVÕISTLUSED

Tõepoolest, kui juba peetakse iludusvõistlusi, siis miks mitte korraldada inetusvõistlusi – kes on kõige koledam mees või naine omal maal. Pilte neist „koletistest”, inetuskuningannadest ja -kuningatest leiab internetist. Veelgi enam: inetuse alal on peetud isegi maailmameistrivõistlusi. Nii on välja selgitatud maailma inetuim koer.¹ Tegelikult on inetusvõistlustel iludusvõistlustega võrreldes märksa pikem ajalugu. Keskaegsetel karnevalidel, narripidudel ja eeslipidustustel (*Festa dell'Asino*) valiti narride paavst ja krooniti kõiksugu ebardeid. Inetuse olemuse üle on antiikajast peale palju juureldud.²

Siiski on inetusvõistlused tänapäeval pigem süüdimatu veiderdamine. Välja arvatud ühes valdkonnas, kus sellesse suhtutakse täie tõsidusega – ja see on sõnavara. Guugeldades *ugly words* või *hässliche Wörter*, leiab internetist tosinat kaupa nimekirju sõnadest, mida vastava keele kõnelejad on kole-daks pidanud. Ja nagu suuremad ees, nii ka meie järel: juba teist aastat on Eesti Rahvusringhäälingu uudistepor-taali küsitlusega välja selgitatud, milline on eesti keeles kõige koledam sõna. Konkursil „Kolesõna 2012” oli selleks *validaator* (järgnes *taristu*), konkursil „Kolesõna 2013” *enekas* (teisel kohal jäl-legi *taristu*). *Enekas* ongi ebamäärane, läbipaistmatu slängisõna, mis võib tähendada mida tahes, ja seepärast pole

¹ <http://www.sonoma-marinfair.org/ugly-dog-gallery> (2. IV 2014).

² Vt Inetuse ajalugu. Koostanud Umberto Eco. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2008. Selle sabas ka ulatuslik asjakohane bibliograafia.

ime, et ta paljudes vastumeelsust ärat-tab. Teiste häbiposti pandud sõnadega asi nii lihtne ei ole.

Üks kriteeriume sõna hindamisel on tema häälikuline kuju, eeskätt selle vastavus emakeele fonoloogilistele mallidele ja fonotaktika reeglitele. Võõrsõnad on võõrsõnad, sest nad ei tunnista eesti keele häälikulisi ja kombinatoorseid piiranguid (*šiit, projitseerima*). Aga võõrsõnadki kodunevad, eeskätt rõhumudeli poolest: *kefirist* on saanud meie silme all *keefir*, *pension* on teel *pensjoni* poole.

Häälikkoosseisule veelgi rangemaid piire seades jõuame heakõla, eufoonia-ni, millele rõhus oma loometöös eriti Johannes Aavik.³ Mingit üldist eufoonia-teooriat psühholingvistikal välja pakkuda ei ole, heakõla on väga subjektiivne mõõdupuu, seda nii keeliti kui ka isikuti. Me peame oma emakeelt kau-niks, legendi kohaselt võitnud ta keelte iludusvõistlusel itaalia keele järel teise koha. Kuid legendile on raske saada teistelt rahvastelt empiirilist kinnitust. Juhendades Abhaasia eesti külades üliõpilaste murdepraktikat, pidin ümberkaudsetelt põlisasukatelt kuulma, mis see eesti keel nende meelest on: üks „vissi-vissi, vissi-vissi!” Ja mis me rää-gime võõrastest hindajatest ja univer-

³ „Kõlaliselst ebakohaseid sõnu leidub igas keeles, seega ka eesti keeles. Viimases on iseloomulisim sõna *rääkima*, mis oma kõla-ga näib kujutavat inetu-läbilõikavat ja vas-tikut häälitust... [---] Teine niisugune kõla-liselst ebakohane sõna on *mälu* ja samajuu-relised *mäletama, mälestama ja mälestus*.” J. A a v i k, Keeleuenduse äärmised võima-lused. Teine, muutmata trükk. Stockholm, 1974, lk 104.

saalsetest heakõla seadustest – ka eestlaste endi hulgas võivad mõned eelduspäraselt eufoonilised häälikujärjendid esile kutsuda pigem negatiivseid emotsioone, näiteks igati Aaviku ilunouetele vastav *ilge* (vrd kujult lähedasi, aga hoopis teise tundetooniga *selge, helge*).

Näib, et sõna inetuse määrab keelekasutaja jaoks suures osas selle tähendus või konnotatsioonid. Nii on mitme inglise kolesõnade listi tipus piinlike kehatalitlustega seotud sõnad *vomit* 'okse', *puke* 'oksendama', *phlegm* 'lima', *slaughter* 'tapma, veristama', *snot* 'tatt' jne.⁴ Aga selle kõrval pakutakse inetutena välja sellisedki sõnad nagu *pregnant* 'rase' (muide, *rase* on ka „Kolesõna 2012” kandidaatide hulgas) ja *tax* 'maks', kus mängib kaasa nähtuse sotsiaalne väärtustamine. Ka *validaatori* halvustamist võiks seletada osalt sellega, et tegemist on ühe uue repressiivse riistapuuga. Pealegi on *validaator* võõras võõrsõna (nagu inetuse pingereas kolmandat kohta hoidev *ombudsmangi*).

Võõrsõnade vastu oli halastamatu ka Aavik. Tema meelest vajas asendamist enamik võõrsõnu, teiste hulgas *ekstaas*, *motiiv*, *triumf*, *spetsiaalne*, *spontaanne*, *arreteerima*, *funktsioon*, *inspireerima*, *fakt*. Kuid selle nõude taga ei ole pelgalt Aaviku purism („Seda nõuab lihtne keele-esteetika”), ta pidas halbadeks ka genuiinseid liitsõnu *kuritöö*, *võidurõõmus*, *armukade*, *sunnitöö*, *silmamuna*, *tõsiasi*, *muinasjutt*, *ööpäev*, *unenägu*, *vanaisa*, *pojapoeg* jpt.⁵ Aavikul olid keele ilust kindlad, kuid omapärased arusaamad ja küllap oleks ta hukka mõistnud nii mõnegi sõna oma jüngri Toomas Hendrik Ilvese korraldatud Sõnause võitjaist (näiteks *peavoolustamine*).

Sõnause enda fonotaktilisele vigasusele on korduvalt osutatud. Kuid sellega

⁴ Vt näiteks <http://www.altalang.com/beyond-words/2010/04/15/the-ugliest-words-in-english> (2. IV 2014).

⁵ J. Aavik, Keeleuudenduse äärmised võimalused, lk 68–71.

asi ei piirdu. Paradoksaalne on see, et seal üldvõitjaks tulnud *taristu* on kahel aastal järjest valitud rahvaküsitlusel inetuse poolest teiseks sõnaks.⁶ Küllap on selline vastuolu seletatav valijaskondade erinevusega. Sõnause tulemusi vaagis presidendi kantselei ja Eesti Keele Instituudi koostöös moodustatud töörühm, ERR-i uudisteportaali küsitlustel oli otsustajaks „mees tänavalt”. On loomulik, et kutselised keelemehed on varmad sõnavara lakkamatult täiendama ja parandama – see ju nende leivatöö. Tavaline keelekasutaja on aga üsna tõrges ja alalhoidlik, hoiab küünte ja hammastega kinni oma uususest.

Rainer Küngas on ajakirjandustekste analüüsidest teinud statistikat 2002. aasta sõnavõistluse võitnud lekseemide juurdumise kohta.⁷ On teada, et enamasti on ajakirjanikud ja trükiväljaannete keeleteimetajad keeleuudenduslikult meeletatud ja järgivad püüdlikult keelekorraldajate soovitusi. Seepärast ei saa Küngase uurimuse põhjal järeldada, et ajakirjanduses läbilõõnud *üleilmastumine*, *lõimumine* jt on tänaseks leidnud üldrahvalikku heakskiitu ja kuuluvad keskmise kodaniku tavasõnavarasse. Kui aga meedia ja ametkonnad visalt pressivad, siis harjuvad inimesed ajapikku nende „eedetega” ja vastuseis uudissõnale väheneb. Et nimetatud instantsid niisama lihtsalt oma üritusest ei tagane, näitab vastne moodustis *taristuminister*.

Igatahes jääb neologismidele tükiks ajaks mingi steriilne varjund, pleki

⁶ Oma joont ajab siin Jaan Kaplinski: „Ei saa eriti aru, miks peaks ühe struktuur-tüvelise sõna – *infrastruktuur* paljude teiste, keeles ammu kodunenute (*allstruktuur*, *pindstruktuur*, *strukturealism*...) hulgas, nimetama hoopis teise sõnaga – *taristu*, mille tüvi on enamikule eestlastele täiesti võõras. Miks mitte vähem tõsimeelselt *teed ja torud* või *teed-torud*?” J. Kaplinski, Keeletunnet ei anna toimetada. – Sirp 14. III 2014.

⁷ R. Küngas, Sõnavõistlusel väljapakutud sõnade juurdumisest. – Keel ja Kirjandus 2013, nr 3, lk 171–191.

mekk. Neologismide stilistiline kodunemine võib võtta aastakümneid. Eriti tundlikud on ses suhtes peenendunud stiilitajuga literaadid (kui nad just ise pole uudissõnade leiutajad nagu Ain Kaalep). Nii ei harjunud Karl Ristikivi kuidagi Aaviku lansseeritud soome laenuga *siirduma* („Siga siirdus rukkisse”). Henno Rajandile jälle hakkasid vastu uuenduslikud *külmik* ja *teler*, eriti 1970. aastate ajakirjanduse ladnas sõnaseades, nii et nende naeruvääristamiseks „välmis” ta makaroonilise lause „Külmikuid meil jagub, aga telereid napib”. Tänapäevaks on nii *külmik* kui ka *teler* võrdlemisi neutraalsed, kuigi viimasele eelistatakse vist endiselt *telekat*. Ilu ja inetus on keelendite

puhul, nagu mujalgi, põhiliselt maitseasi. Aga maitse muutuvad aja jooksul ja iseäranis koos põlvkondade vahetumisega. Vaadake kas või seda, kui salivaks me oleme muutunud paljude seksuaalsfääri puudutavate sõnade suhtes, mida alles paarkümmend aastat tagasi peeti ropuks. Või võtkem ennist kõneks olnud *ilge* – noorte kõnepruugis on sellest saanud neutraalne määrsõna: *ilgelt suur, ilgelt väike, ilgelt lahe, ilgelt nõme*. Selliseid arenguid teame varasemastki ajast, vrd *jõle ilus, jube tore*, mida ei tajuta enam ammu oksüümoronina. „Ilusaks saab ilgus, ilgeks ilu” (W. Shakespeare, „Macbeth”).

JOEL SANG